

Tisková zpráva

Kdo byl

Doc. Dr. Ing. Jaroslav Kříženecký, DrSc. (1896-1964)

Doc. Dr. Ing. Jaroslav Kříženecký, DrSc. patří mezi nejvýznamnější české vědce - biology, organizátory vědeckého výzkumu a vysokoškolské pedagogy. V totalitních dobách dokázal jako vynikající genetik neochvějně zastávat vědeckou pravdu i za cenu perzekuce a kriminalizace. Za války se zapojil do odbojových aktivit.

Vědeckou práci Kříženecký započal už v době středoškolských studií na reálce, poprvé publikoval vědecké texty už ve čtrnácti letech. Většina jeho vědecké práce je spojena se **Sekcí pro plemenářskou biologii Zemského výzkumného ústavu zootechnického v Brně**, kterou úspěšně vedl od roku 1922 až do nuceného odchodu v roce 1948. Další jeho práce vznikly ve stejné době v **Zootechnickém ústavu vysoké školy zemědělské** a v **Rybářsko-hydrobiologické stanici Františka Harracha** ve Velkém Meziříčí. Na četných studijních cestách po evropských zemích poznával tamní zemědělské výzkumnictví i praxi. V letech 1928 a 1929 jako stipendista Rockefellerovy nadace pracoval v USA na **Station for Experimental Evolution** v Cold Spring Harbor ve státě New York. Při okružní cestě po Spojených státech studoval organizaci amerického zemědělského výzkumnictví a po návratu se snažil své poznatky přenést do zdejších podmínek.

V padesátých letech Kříženecký řídil na pozvání **Slovenské akademie věd** zootechnické výzkumnictví na Slovensku. Zde po své kritice pseudovědeckých názorů Trofima Lysenka, který v období stalinismu mocensky ovládl sovětskou biologii, a obhajobě vědecké genetiky byl zatčen a odsouzen za „podvracení republiky“ na jeden a půl roku nepodmíněného odnětí svobody.

Kříženecký patřil k nejlepším znalcům odkazu Johanna Gregora Mendela. Už v předválečných letech usiloval o vybudování Mendelova ústavu pro genetiku a eugeniku v Brně. Tato kvalifikace byla hlavním důvodem, proč nedlouho po propuštění z vězení byl pozván roku 1962 Moravským Muzeem v Brně, aby zde položil základy a vtiskl program **Genetickému oddělení Gregora Mendla**, současnému **Mendelianu**. Věnoval tomu s podlomeným zdravím z vězení poslední léta života. Zde vznikly jeho poslední odborné publikace. Završení svého díla se už bohužel nedožil.

Kříženeckého vědecké dílo čítá na více než **650 vědeckých prací** v téměř celém širokém spektru biologických témat – od entomologie přes fyziologii, endokrinologii, plemenitbu zvířat, genetiku a eugeniku až po historii vědy, filozofii vědy. Zasáhl tím do vývoje jednotlivých oborů doma i v cizině.

Působení Kříženeckého jako **vysokoškolského pedagoga** je spjatá především s **Vysokou školou zemědělskou v Brně**, kde působil od roku 1921. Habilitoval se zde jako docent obecné biologie se zřetelem k živočišné výrobě, později habilitaci rozšířil o obory všeobecné produkce živočišné a obecné a speciální zootechniky včetně rybářství. Po 2. světové válce byl zde navržen na profesora zootechniky. K jmenování už nedošlo, protože byl v roce 1949 jako „přivrženec reakční mendelistické genetiky“ ze školy vyhozen.

Kříženecký vyučoval v meziválečném období také na chemické fakultě brněnské **České vysoké školy technické** zoologii a nauku o živočišných látkách. Po válce přednášel také genetiku na **přírodovědecké fakultě Masarykovy university** v Brně.

V období nacistické okupace se zapojil do **odbojových aktivit**. Po uzavření vysokých škol mimo jiné pomáhal bývalým studentům udržovat kontinuitu vědecké práce. Byl dvakrát vězněn gestapem a přežil jen shodou šťastných okolností díky osvobození Brna.

Téměř celá **Kříženeckého vědecká kariéra je spjatá s městem Brnem**. Není náhodou, že právě zde na půdě Masarykovy univerzity vznikla v roce 2013 bakalářská diplomová práce Simony Valové **Jaroslav Kříženecký a lysenkismus v Československu 1948 – 1965**. V roce 2016, kdy se připomínalo 120. výročí jeho narození, pracovala stejná autorka na své magisterské diplomové práci **Jaroslav Kříženecký: vědec a šířitel Mendelova odkazu**, která se zabývala se celou Kříženeckého vědeckou kariérou i jeho dramatickým osobním příběhem. Dokončila a úspěšně obhájila v roce následujícím.

Již před 2. světovou válkou byl Kříženecký za své zásluhy jmenován čestným členem řady vědeckých institucí. Po jejím skončení mu Svaz osvobozených politických vězňů udělil za jeho účast v národním odboji pamětní odznak. Po smrti ho Vysoká škola zemědělská, Moravské zemské muzeum a další instituce ocenily při různých příležitostech pamětními medailemi. V roce 1969 byl rehabilitován za své věznění v 50. letech. Po roce 1989 byl rehabilitován Vysokou školou zemědělskou za perzekuci po roce 1948 a v rámci toho navržen na jmenování profesorem in memoriam. To bohužel stávající legislativa neumožnila.

Řekli o Kříženeckém:

„Kříženecký poznal krásu nového poznání, krásu, která je vyhrazena jen duchům vyvoleným, objevitelským, a věda dostala nového apoštola. Jeho přímo geniální intelekt a široké všeobecné vzdělání daly mu vzácné předpoklady a on jich plně využívá. ...Jeho pracovní elán, prýšticí z vědeckého zanícení, strhl mnoho mladých duchů toužících po poznání, neboť kromě svých schopností má také pochopení pro každého, kdo má schopnosti a vážné úmysly pro vědeckou práci. Tu pak on, ‚vědec gentleman‘, jak ho jeho žáci přezvali, stává se jejich přítelem a zastáncem.“

„Kříženecký je průkopníkem nového pojetí zootechniky. Zootechniky, která staví na exaktních vědeckých poznacích, je nekompromisním odpůrcem každého diletantismu, a to lhostejno zda prýští z mylného přesvědčení nebo z nevědeckých teoretických závěrů.“

Dr. Mojmír Opichal, Slovo Národa, 1946

„Světového významu nabyly jeho objevy v oboru bádání o vitamínech, hormonech, dědičnosti, výživě a růstu ryb, jakož i jeho exaktní studie, založené na moderních variačně statistických metodách, jimiž osvětluje jisté základní zákonitosti v produkci mléka a rozplozování prasat.“

„Snad nejcharakterističtějším rysem jeho lidské osobnosti jest mužná přímočarost, pronikavost úsudku, řečnická pohotovost. Není divu, že osobnost takových kvalit zdála se násilnickému protektorátnímu režimu krajně nebezpečnou. Právem o něm možno říci totéž, co ve své studii napsal o Stoklasovi: ‚Byl velkorysým ve prospěch věci, ale sobě začasť na škodu. Neboť svou velkorysostí přerůstal své národní prostředí – a to se u nás neodpouští.‘ Ale budme mu vděčni právě za tuto velkorysost! Neboť jí bylo a jest i dnes nejvíce zapotřebí k uvolnění našich schopností z okovů neplodné úzkoprstosti.“

Dr. Ladislav Kameníček, Český zemědělec, 1946

„Jako pedagog vyniká a uchvacuje posluchače jednak svým pojetím zootechniky jako exaktní vědy, jednak svými řečnickými schopnostmi. Vyznačuje se také přesným vymezováním pojmů a dovede posluchače skutečně nadchnout k vědecké práci.“

Dr. Vladimír Koželuha, Národní obroda, 1946

„Dr. Kříženecký jako jeden z našich nejlepších biologů je dobře znám svými vědeckými pracemi nejen ve svém speciálním oboru plemenářské biologie, nýbrž jeho vědecká činnost zasahuje takřka do celého širokého oboru výroby živočišné. Také náš „mokrý“ obor mu nezůstává cizím...“

Dr. Boris Kostomarov, Český rybář, 1946

„Nadán jsa nevšední tvořivou energií a neumdlévající pracovitostí pracuje ve všech oborech výroby živočišné... Nevyčerpává se však jen odbornou činností, neboť ho zajímají i jiné složky kulturního života, jako sociologie, psychologie, fyziologie aj. Jako dobrý organizátor vědecké práce, vynikající bystrým postřehem, pronikavostí, hloubkou a přiléhavostí úsudku, velkorysý, řečnický pohotový, impulsivní a iniciativní dovedl vždy nadchnout ku práci a vyhledat si vhodné spolupracovníky.“

Dr. Jan Podhradský, Čin, 1946

„Ve své nynější funkci vedoucího výzkumu živočišné výroby ve Slovenské akademii věd uplatňuje Kříženecký své velké schopnosti, vědomosti i zkušenosti ve prospěch slovenského zemědělství, které prodělává stadium prudkého přechodu od soukromých k socialistickým formám hospodaření. A právě v nynější době potřebujeme mužů kvalit a formátu Kříženeckého jako soli.“

Dr. Ladislav Kameníček, Zprávy Čs. biologické společnosti v Brně, 1956

„Profesor Kříženecký byl v první řadě velkým člověkem, jakým ho činily jeho rozsáhlý vědecký rozhled a jedinečné osobní kvality, takže byl přítelem všem...“

Prof. Josef Skutil nad Kříženeckého rakví v prosinci 1964

„Smrt mu nedopřála dále pracovat v prostředí, ve kterém se cítil šťasten, a dožít se velkého triumfu genetiky, které zasvětil svůj vědecký život, v jubilejním Mendelově roce. S Dr. Kříženeckým odchází vynikající představitel československé biologické a zootechnické vědy a velký badatel, který si svým postojem k vědecké pravdě získal řadu přátel a obdivovatelů.“

Doc. Vítězslav Orel, z nekrologu 1965

„Doc. Kříženecký ovládal dokonale analytická i syntetický způsob myšlení; byl dokonale vědecky připravený na řešení nejsložitějších problémů. Ve vymezení úloh a v soustavě jejich zvládnutí se ukázal mistrem diskursivního a abstraktního myšlení.“

Prof. Andrej Karakoz, 1965

„Vášnivá touha po poznání ho neopustila ani na frontách první světové války, během které prodělal tyfus a průstřel břicha. Na 'feldpostkartách' posílal profesorovi Růžičkovi na pokračování úvahy o problémech sexuální diferenciaci, na základě kterých ihned po válce předložil doktorskou disertaci a již v roce 1919 dosáhl hodnosti doktora technických věd.“

„Obdivovali jsme vždy jeho mistrovství, s jakým dokázal vyhmátnout i v nejsložitější problematice vědeckou podstatu. Vědu vždy chápal jako dynamický proces poznávání a trvalý

vztah člověka ke skutečnosti. Touha poznávat byla pro něj stejnou životní potřebou jako ostatní hmotné potřeby.“

„Jeho přednášky byly posluchači nejvíce navštěvovány. Nejsložitější fenomény genetiky dokázal vysvětlit velmi názorným způsobem jak vysokoškolákům, tak i praktickým chovatelům hospodářských zvířat.“

„Kříženecký jako badatel a učitel v jedné osobě vytvářel na každém pracovišti zvláštní, těžko definovatelné ovzduší provokující spolupracovníky k vlastní vědecké práci.“

„Věřil ve vědu... Nemohl přestat věřit v pravdivost Mendelových objevů, i když se zdálo, že zůstal se svými názory úplně sám. Nedovedl nevyslovit své vědecké názory i tehdy, když bylo zřejmé, že si uškodí. Žil často natolik pohroužen do svých vědeckých představ, že vnější pozorovatel měl někdy dojem, že ani nevnímá dnešní okolní svět. Vystupoval se svými názory někdy velmi odvážně a jen málo bylo těch, kteří věděli o jeho vnitřní bázlivosti v těchto okamžicích.“

Doc. Vítězslav Orel, z publikace Jaroslav Kříženecký – badatel a učitel, 1965

„Byl-li prof. Kříženecký velký vědec a vynikající znalec biologie a zejména genetiky i problematiky týkající se J. G. Mendla, byl sám i on stejně velký člověk. Kříženecký se do nejmenších podrobností zabýval životními i odbornými problémy a osudy J. G. Mendla, znal i do detailů historii starobrněnského augustiniánského kláštera v 19. a 20. století, v němž Mendel působil, dokonale ovládal jako málokdo kulturní prostředí Brna zejména v druhé třetině 19. století; především se zajímal o historii počátků vědeckého ruchu v hlavním městě Moravy, zabýval se životními osudy F. M. Klácela, T. Bratránka, P. Křižkovského, L. Janáčka aj. Prohlásil, že starobrněnský klášter byl, co do svých intencí odborných vlastně jakousi prvou moravskou universitou a akademií zároveň, jež v mnohém předčila současné vědecké snažení zejména v přírodovědě v Praze a snad dokonce i ve Vídni.“

PhDr. Jan Skutil, 1967

„Jedná se o výjimečnou osobnost učitele a badatele Vysoké školy zemědělské, který na vrcholu tvůrčí práce byl ze školy z politických důvodů propuštěn a vězněn. Medaile se mu uděluje především za průkopnickou práci v rozpracovávání nové koncepce výuky plemenářské biologie při studiu zemědělského inženýrství ve spojení s možností dalšího vzdělávání vědeckých pracovníků na úseku genetiky a zavádění nových metod ve šlechtění hospodářských zvířat.“

Z **laudatia** při udělení in memoriam Zlaté medaile Vysoké školy zemědělské v Brně roku 1994.

„Paradoxem doby bylo, že Kříženecký, označovaný v padesátých letech za představitele reakční genetiky spojované s reakčním mendelismem, byl v roce 1963 pověřen účastnit se obnovování genetiky a rehabilitace jejího zakladatele.“

Doc. Vítězslav Orel, 2005

„Jednou z nejpozoruhodnějších odpovědí na požadavky nového vymezení ženského údělu, která akcentovala sociální a občanské změny v postavení žen a přitom svým způsobem potvrzovala 'vazalství těla' právě vědeckou vizí síly a zdraví národa, byly myšlenky zastávce pokrokové větve sociální hygieny Jaroslava Kříženeckého. V centru jeho pozornosti byl hlavně problém dědičnosti, z níž vyvozoval řadu důsledků i pro zdraví českého národa.“

Libuše Heczková, 2013

„Jaroslav Kříženecký postupně vyrostl ve velmi významnou osobnost českých přírodních věd. Jeho působení je spjata zejména s genetikou, v níž se záhy pustil do propagace díla zakladatele genetiky Gregora Mendela. Jméno tohoto brněnského augustiniána se stalo světově proslulým velkou měrou díky Jaroslavu Kříženeckému. Právě kvůli Mendelovi se ovšem stal i obětí komunistické perzekuce.“

Václav Nádeník, 2015

„...patřil k reprezentantům té generace, která po vzniku samostatného Československa budovala v Brně základy vědecké a vysokoškolské infrastruktury, jež dnes k Brnu neodmyslitelně patří a spoluvytváří jeho identitu. Své sepjetí s moravskou metropolí plně dokázal nejen svým širokým odborným zájmem v oblasti aplikovaných přírodních věd, zejména pak v zootechnice, nýbrž i celoživotním intelektuálním angažmá v historiografickém zpracování problematiky jedinečně a výlučně brněnské, totiž badatelského a vědeckého odkazu G. J. Mendela, který je dnes obecně považován za „otce“ genetiky. Že se přitom v podmínkách 20. století se všemi jeho politickými a ideologickými zvraty jednalo o úkol nejen nesnadný, ale také nebezpečný, dokládá jeho životní pouť ve 40. a 50. letech více než názorně. Přesvědčení o platnosti vědeckých principů a nekompromisní trvání na jejich dodržování, to jsou, domnívám se, další z důvodů jednoznačně hovořících pro zachování a trvalé připomenutí jeho odkazu, jenž zůstává díky svému rozsáhlému dílu dodnes ceněn v odborných kruzích daleko za hranicemi České republiky.“

PhDr. Michal Šimůnek, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2016

Publikace a články o Kříženeckém:

Kameníček, Ladislav: *K padesátinám doc. Dr. J. Kříženeckého*, Český zemědělec, Praha 1946

Koželuha, Vladimír: *Doc. Dr. Ing. J. Kříženecký padesátníkem*, Národní obroda, Brno 1946

Kostomarov, Boris: *Doc. dr. Ing. Jarosl. Kříženecký padesátníkem*, Český rybář, 1946

Podhradský, Jan: *50 let doc. dr. Jaroslava Kříženeckého*, Čin, Brno 1946

Podhradský, Jan: *Doc. dr. J. Kříženeckému 50 let*, Zemědělské noviny, 1946

Podhradský, Jan: *50 let doc. dr. Jaroslava Kříženeckého*, Zemědělský pokrok, 1946

Opichal, Mojmír: *Dr. Jar. Kříženecký – padesátiletý*, Slovo Národa, Brno 1946

Kameníček, Ladislav: *Doc. Dr. ing. Jaroslav Kříženecký šedesátníkem*, Zprávy, Čs. biologická společnost v Brně 1956

Orel, Vítězslav: *Jaroslav Kříženecký – badatel a učitel*, Časopis Moravského Musea, Brno 1965

Orel, Vítězslav: *Za docentem Jaroslavem Kříženeckým*, Biológia, Bratislava 1965

Orel, Vítězslav: *In memory of professor D. Ing. Jaroslav Kříženecký, DrSc.*, Sborník VŠZ, Brno 1965

Karakoz, Andrej: *Spomienka na Doc. Inž. Dr. Jaroslava Kříženeckého, DrSc.*, POĽNOHOSPODÁRSTVO, Bratislava 1965

Pora, Eugen A.; Toma, Virgil: *Profesor Jaroslav Kříženecký*, Studii si cercetari de BIOLOGIE, seria zoologie, Bucurest 1965

Nowak, W.: *Jaroslav Kříženecký*, Archiv Hydrobiologie, Stuttgart, 1966

Skutil, Jan: *Vzpomínka na prof. Dr. Jar. Kříženeckého*, Vlastivědná ročenka Okresního archívu v Blansku, Blansko 1967

- Skutil, Josef: **Rozloučení s prof. Dr. J. Kříženeckým v Brně na Ústředním hřbitově dne 29. 12. 1964**, Literárně archivní příspěvky, Blansko 1969
- Jašek, Antonín: **K sociálním názorům Jaroslava Kříženeckého**, Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university, Brno 1972
- Orel, Vítězslav: **K výuce genetiky v Brně v letech 1918 – 1953**, Věda v Československu, Praha 1979
- Matalová, Anna: **J. Kříženecký Papers In the Mendelianum**, The Mendel Newsletter No. 17, Philadelphia, USA 1979
- red.: **Památce doc. J. Kříženeckého**, Svobodné Slovo, Praha 1984
- Matalová, Anna: **Výstavka Doc. Dr. Ing. JAROSLAV KŘÍŽENECKÝ, DrSc., (1896-1964)**, Zpravodaj Moravského Muzea v Brně, 1985
- Orel, Vítězslav: **Koho jsem si opravdu vážil: Jaroslav Kříženecký (1896-1964)**, Vesmír, Praha 1990
- Orel, Vítězslav; Matalová, Anna: **Kříženeckého chápání Mendlova objevu pod vlivem teorie dědičnosti získaných vlastností**, Dějiny věd a techniky, Praha 1990
- Chroust, Karel: **Jaroslav Kříženecký (1896 – 1964), profesor zootechniky a genetiky in memoriam**, rukopis komentáře k návrhu, Brno 1991
- Orel, Vítězslav: **Jaroslav Kříženecký (1896 – 1964), tragic victim of Lysenkoism in Czechoslovakia**, The Quarterly Review of Biology 67, 1992
- Chroust, Karel: **Jaroslav Kříženecký (1896-1964 profesor zootechniky a genetiky in memoriam**,
- Orel, Vítězslav: **Jaroslav Kříženecký (1896 – 1964), tragický osud učitele školy**, Sborník Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně, 1996
- vo: **Jaroslav Kříženecký**, slovníkové heslo Slovníku českých filozofů, MU v Brně 1998
- Orel, Vítězslav: **Kříženeckého idea dědičnosti získaných vlastností ve vývoji eugeniky v českých zemích**, Technokracie v českých zemích 1900 – 1950, Praha 1999
- Balcárek, Pavel; Paleček, Pavel: **Gregor Mendel-Forschungsinstitut a snahy o založení genetického ústavu v Brně během 2. světové války**, Matice moravská 121, Brno 2002
- Matalová, Anna; Sekerák, Jiří: **Genetika za železnou oponou**, Moravské zemské muzeum, Brno 2004
- Orel, Vítězslav: **Historický výzkum při obnovování genetiky v Brně po roce 1948**, Dějiny věd a techniky, Praha 2005
- Heczková, Libuše: **Eugenika, extase a Emanuel (Rádl)**, Slovo a smysl = Word & Sense, časopis pro mezioborová bohemistická studia, 2013
- Valová, Simona: **Jaroslav Kříženecký a lysenkismus v Československu 1948 – 1965**, bakalářská diplomová práce, Masarykova univerzita, Brno 2013
- Sekerák, Jiří: **In Commemoration Of Professor Jaroslav Kříženecký, the Founder Of the Mendelianum**, Folia Mendeliana, Brno 2014
- Hužvárová, Marina: **Za vědeckou pravdou stát / Osobnost české genetiky – Jaroslav Kříženecký**, Akademický bulletin Akademie věd České republiky, Praha 2015
- Nádeník, Václav: **Dizertace s průstřelem břicha**, www.rozhlas.cz, Praha 2015
- Valová, Simona: **Jaroslav Kříženecký: vědec a šířitel Mendelova odkazu**, magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita, Brno 2017